

UDC: 336.225.674-028.27+[004.6-044.922:334.722](477)(045)

DOI: [10.31499/2616-5236.4\(29\).2024.315374](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(29).2024.315374)

*Illia Puholovko, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Postgraduate student in specialty 073 «Management» at the Department of
Marketing, Management and Business Administration*

**МОЖЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ ТА
ВИКЛИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДАНИХ ДЛЯ БІЗНЕСУ**
**ELECTRONIC AUDIT OPPORTUNITIES IN UKRAINE AND DATA
CONVERSION CHALLENGES FOR BUSINESS**

Анотація: Стаття присвячена альтернативним методам управління взаємодією в податкових відносинах, зокрема викликам цифровізації. Автор розглядає позитивний вплив цифрових інструментів на адміністрування податків, але також вказує на потенційні ризики, пов'язані з використанням цих інструментів. Проведено аналіз облікових систем, які використовують Україні та відзначено потенційну необхідність пошуку альтернатив. В статті також розглядається можливість впровадження електронних перевірок (е-аудит) в Україні не лише для великих платників податків, а й для більшості представників бізнесу.

Abstract: The article discusses the challenges and opportunities of digitalization in tax management, particularly in Ukraine. It highlights the increasing trend of companies seeking efficient data structuring for better risk management in tax compliance. The state, on the other hand, encourages voluntary compliance by aiding taxpayers in managing their businesses and fulfilling tax obligations with minimal costs. The article emphasizes the importance of digital technologies and services in tax administration, with their implementation level depending on the IT infrastructure development and types of taxes administered. It also discusses the potential implementation of electronic audits, which could become a reality for most businesses if approved by the Ukrainian Parliament in December 2024. This would require companies to adapt their software to create and transmit a consolidated file of accounting records. The article also provides a detailed analysis of the XSD schema of SAF-T UA, indicating that the data structure in the file provides a specific type of display of accounting operations based on the principle of double entry. Author suggests that the implementation of digital tools in

tax administration can have a significant impact, especially when mandatory. Particularly discussed the methodology for assessing tax policy instruments approved by the Ministry of Finance of Ukraine, which involves the use of microsimulation models. Warned that the positive effects of these tools are associated with a high level of uncertainty, depending on the taxpayer's previous compliance behavior. The transition of all key tax relations to an electronic format could reduce compliance costs and protect taxpayers from delays and pressure from tax authorities. However, it also warns that digitalization might not bring the expected benefits or could even lead to worse outcomes if not properly managed.

Keywords: tax management, electronic audit, digitalization, accounting, SAF-T, information exchange, ERP, audit, control

Ключові слова: податковий менеджмент, електронний аудит, діджиталізація, ERP, SAF-T, обмін інформацією, перевірки, аудит

Постановка проблеми.

Менеджмент компаній все частіше шукає можливості для більш ефективної структуризації даних, щоб краще управляти фінансовими та податковими ризиками. З іншого боку, уряд прагне заохочувати добровільне дотримання податкового законодавства, допомагаючи платникам податків ефективно управляти своїм бізнесом і виконувати податкові зобов'язання з мінімальними витратами. Цифрові технології та сервіси мають фундаментальне значення для адміністрування податків. Ступінь їх впровадження залежить від рівня розвитку ІТ-інфраструктури та різновидів податків, що адмініструються. Разом з тим, процес впровадження нових інструментів взаємодії має ґрунтуватися на глибокому розумінні специфіки податкової бази в кожній країні та застосуванні відповідних методів моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в цьому напрямку містять багато емпіричних даних, які кількісно оцінюють доходи від впровадження

цифрових технологій в адмініструванні податків, водночас наголошуючи на важливості створення сприятливого підґрунтя для цього. Зокрема, заслуговують на увагу праці таких науковців як Manabu Nose, Chukwuemeka Collins Onyem, Fabrizio Santoro, Razan Amine, Andualem Mengistu, Tanele Magongo, Ojo-Agbodu Ayodele. Питанням облікових систем забезпечення та інформаційного забезпечення діяльності підприємств присвячені праці таких вітчизняних науковців Грибовської Ю. М. та Кононенко Ж. А. Також, заслуговують на увагу праці присвячені поведінковим аспектам в податкових взаємовідносинах, які написані Кучеровою Г. Ю.

Мета дослідження (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування закономірностей впливу процесів діджиталізації на поведінку платників податків та визначення ключових факторів ризику для бізнесу в контексті запровадження інструментів електронного аудиту.

Виклад основного матеріалу. Податковим взаємовідносинам

характерний певний внутрішній конфлікт між інтересами платників податків і податкових органів, як представників інтересів держави, який безперервно підтримується внаслідок обмеженості обсягів доходів. Масштаби та сценарії розвитку будь-якого податкового конфлікту обмежуються рівнем податкової свідомості суб'єктів оподаткування та моментом набрання чинності прийнятого рішення щодо предмету його виникнення. [1]

На сьогодні податкові органи значною мірою покладаються на підтримку цифрових технологій майже в усіх аспектах своєї основної діяльності - від обслуговування, реєстрації платників податків, подання декларацій та сплати податків до проведення перевірок та низки інших важливих функцій. Цифрові послуги для платників податків, які полегшують дотримання податкового законодавства, такі як подання декларацій онлайн, стали майже універсальними в країнах з розвинутою економікою і частіше використовуються для податку на додану вартість та податку на прибуток підприємств, ніж для податку на доходи фізичних осіб. Наприклад, у 2021 році у світі частка заповнених онлайн декларацій з ПДВ та податку на прибуток підприємств становила понад 95%, тоді як лише 87% декларацій з ПДФО було подано онлайн. Також спостерігається значна різниця в показниках електронного декларування між країнами. [2]

Проте позитивний ефект від застосування цифрових

інструментів в адмініструванні податків пов'язаний з високим рівнем невизначеності, який залежить від попередньої комплаєнс поведінки платника податків. Незважаючи на те, що використання цифрових інструментів допомагає накопичувати важливу інформацію про податкову базу (наприклад, інформацію про контрагентів, операції), спроможність податкових органів та платників податків забезпечувати дотримання податкового законодавства має бути посилена для попередження порушень. В умовах реалізації цих інструментів на добровільних засадах платники податків можуть стратегічно вирішити не використовувати їх, щоб уникнути надмірного рівня комплаєнсу. Результати перших спостережень щодо впливу електронного звітування показують, що його ефект та податкові надходження є значно вищими, коли його застосування є обов'язковим, що підкреслює необхідність посилення контролю за дотриманням податкового законодавства. [3] Отже, бізнесу не варто покладатися на те, що запроваджуючи дорогі інструменти, державні органи не будуть їх використовувати або використовуватимуть формально.

Іноземні наукові дослідження також засвідчили значний вплив електронного декларування на зниження витрат, пов'язаних із дотриманням податкового законодавства. Підприємства, які подають свою звітність в електронному форматі, в середньому в 1,4 рази рідше відвідують податкові органи на

місяць. Загалом, електронне декларування скорочує час, який бізнес витрачає на податкові процедури, на 4,7 години на місяць. Таким чином, електронна подача звітності досягає своєї мети - зменшує витрати бізнесу на дотримання податкового законодавства. Цей вплив є суттєвим, оскільки зекономлений час відповідає 40% від загальних 12 годин, які досліджувані респонденти витрачали на діяльність, пов'язану з оподаткуванням. [3]

Іншим важливим аспектом, виявленим під час досліджень, стала відсутність будь-якого усередненого впливу на загальну суму податків, що збираються податковими органами, або на рівень корумпованості посадових осіб. Наприклад, дослідники відзначили різний характер наслідків для платників податків залежно від досвіду підприємств на початковому етапі: підприємства, для яких зустріч з податковим інспектором слугувала своєрідним важелем, що визначав мінімальний розмір податкових платежів, зменшували свої податкові платежі, тоді як підприємства, які отримували сприяння з боку податкових інспекторів у зменшенні податкових зобов'язань, збільшували свої податкові платежі. Ймовірність ухилення від сплати податків (яка вимірюється профілем ризику, розробленим податковим органом) є важливим фактором, що визначає готовність компаній використовувати систему електронного декларування, а також її вплив на них. Для компаній з вищим за середній рівнем ризику

застосування електронного декларування призводить до суттєво вищих податків. Такі компанії також менш схильні добровільно реєструватися для електронного декларування, а коли реєструються (ймовірно, щоб уникнути явної відмови від автоматичної реєстрації), то з більшою ймовірністю припиняють це робити, вважаючи за краще продовжувати пряму взаємодію з податковими органами. Це свідчить про те, що, подаючи звітність у паперовому вигляді, вони, можливо, отримували сприяння з боку податкових органів у мінімізації своїх податкових зобов'язань. [4]

Зазначимо, що функція контролю є важливою критичною функцією податкових правовідносин, яка забезпечує здійснення моніторингу, перевірки та оцінки достовірності та повноти інформації про платника податків. Згідно з даними дослідження TAS, в середньому тридцять відсотків податківців, які займаються податковим адмініструванням, задіяні у виконанні цієї функції. І хоча це часто робиться шляхом камеральних або виїзних податкових перевірок, все частіше використовуються автоматизовані електронні перевірки для підтвердження та співставлення інформації про платників податків. Реалізація та популяризація цих та інших заходів є критично важливими для підтримки добровільного дотримання податкового законодавства, в тому числі через їх вплив на сприйняття справедливості податкової системи

та створення «стримуючого ефекту».
[2]

Ключовою ділянкою, де практика проведення перевірок може сприяти дотриманню принципу «один до багатьох», є стандартизація даних і створення послідовних наборів даних, до яких можна застосовувати автоматичні правила та процедури. За умови правильного підходу це допоможе бізнесу зрозуміти, чому дані є важливими, а отже, яку увагу вони повинні приділяти їм, а також матиме переваги для оцінки ризиків та оподаткування.

Потреба компаній у підготовці різноманітної фінансової та нефінансової інформації вимагає від них ведення численних складних облікових реєстрів, які є основою як для податкової, так і для фінансової звітності. Для виконання цих завдань компанії адаптують свої системи бухгалтерського обліку, щоб своєчасно надавати всю необхідну інформацію. Запровадження Стандартного аудиторського файлу (SAF-T) для цілей оподаткування в якості обов'язкового формату ще більше вплине на системи бухгалтерського обліку підзвітних суб'єктів господарювання. Такі зміни створять новий розділ для збору інформації про господарські операції за певний період. Фактично, SAF-T буде копією бухгалтерської інформації. Така копія створюватиметься у певній специфічній формі - XML-схемі, за допомогою відповідного комп'ютерного програмного забезпечення, верифікуватиметься керівництвом компанії та

подаватиметься до податкових органів для перевірки.

Передача даних між податковими органами та платником податків відбуватиметься в електронному вигляді. Менеджменту компаній необхідно буде адаптувати своє програмне забезпечення для створення та передачі такого консолідованого файлу бухгалтерських записів. Досягти цього можна двома шляхами: шляхом модифікації наявного бухгалтерського програмного забезпечення або заміни його на нове, яке містить необхідні механізми. У першому випадку достатньо розширити функціонал програмного продукту таким чином, щоб уможливити трансформацію даних та надсилання зведеного аудиторського файлу. У другому випадку - потрібно буде повністю перейти на нове програмне забезпечення, яке працює з інноваційними ІТ-рішеннями. Така модернізація вплине на ефективність систем бухгалтерського обліку завдяки автоматизації деяких процесів та покращенню системи внутрішнього контролю. [5]

Одним із ключових блоків у SAF-T є саме розділ «Бухгалтерські операції» (GeneralLedgerEntries). Відповідно до Детального технічного опису елементів SAF-T UA, опублікованого на офіційному веб-сайті Державної податкової служби України, у цьому розділі відображаються відомості про бухгалтерські проводки суб'єкта господарювання в розрізі кожної окремої господарської операції з деталізацією господарської операції та зазначенням її виду, суми,

інформації про унікальний ідентифікаційний номер контрагента юридичної особи (якщо операція здійснюється з контрагентом) та розкриваються

дані про рахунки бухгалтерського обліку за цією операцією, а також інша інформація відповідно до таблиці цього підрозділу SAF-T. [6]

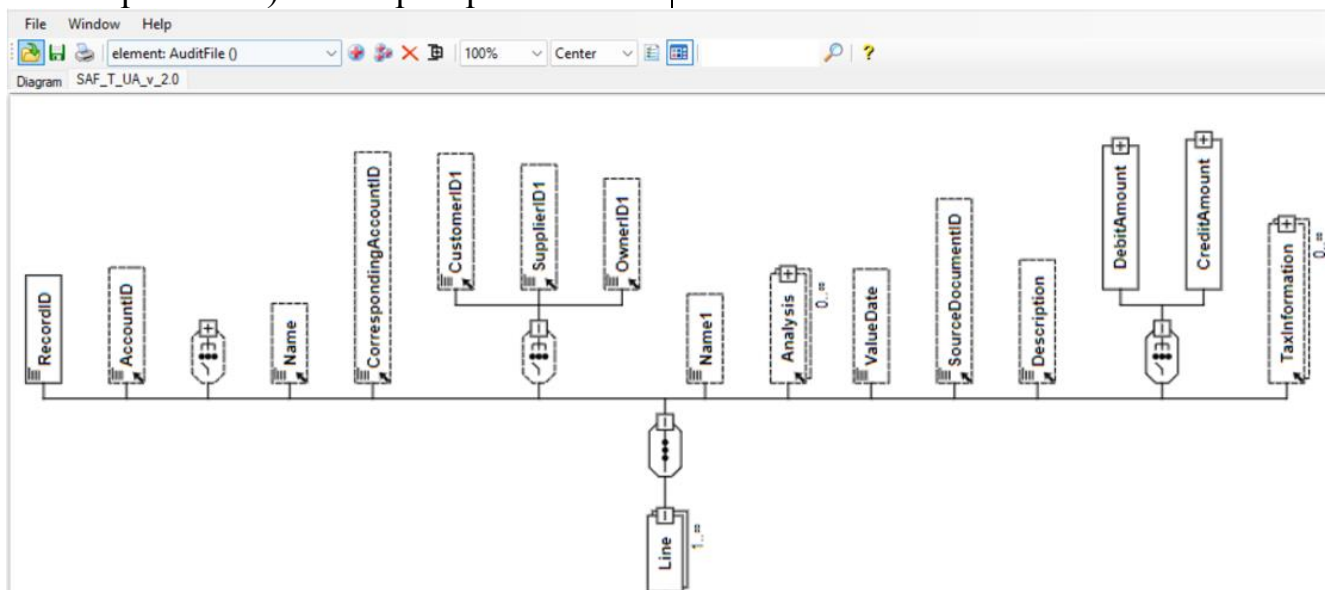

Рис.1. Графічне відображення структури XSD схеми SAF-T UA v 2.0 в частині Розділу III «Журнал бухгалтерських записів»

Джерело: створено автором в програмному забезпеченні XSD Diagram [7].

Більш детальний аналіз XSD-схеми SAF-T UA демонструє, що структура даних у файлі передбачає специфічний тип відображення облікових операцій, що базується на принципі подвійного запису. Наприклад, структурою передбачено, що господарські операції повинні відображатися окремими записами за дебетом і кредитом. На це вказують, зокрема, елементи «DebitAmount», «CreditAmount» та оператор «Choice» (у залежності від того, які обороти відображає елемент «AccountID», може бути заповнене одне з полів). Подібний тип відображення даних у ключовому обліковому реєстрі притаманний для іноземних ERP систем. В Україні ж набули поширення такі системи як 1С:Підприємство та BAS, які передбачають зовсім іншу структуру

формування бухгалтерських проведень (формування кореспонденції рахунків) та інших реєстрів обліку.

За неофіційними даними, від 70 до 80% бізнесу досі використовують 1С та її аналоги. [8] Варто також відмітити, що 2 вересня 2024 року, Указом Президента України №601/2024, введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». В оновленій редакції розширено санкції стосовно продажу, підтримки та розповсюдження програмних продуктів, які загрожують національній безпеці. Згідно Додатку 5 до рішення Ради національної безпеки і оборони

України від 2 вересня 2024 року «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» до списку програмних продуктів, на які розповсюджуються санкції, вперше було додано не лише ІС але і ВАС, а саме: «BAS ERP», «BAS Управління холдингом», «BAS Документообіг КОРП», «BAS Управління торгівлею», «BAS Роздрібна торгівля», «BAS Бухгалтерія КОРП» та інші продукти. Наразі така заборона на використання програмного

забезпечення поширюється лише на державні підприємства та установи. [9]

Згідно з даними, які оприлюднює Всеукраїнська спілка автоматизаторів бізнесу в розділі «Успішні впровадження», впровадження систем ВАС демонструє певну тенденцію до скорочення. Щоправда, такі тенденції можуть бути спричинені й об'єктивними факторами - уповільненням економічної активності, оскільки вже з 2023 року спостерігається певна тенденція до відновлення.

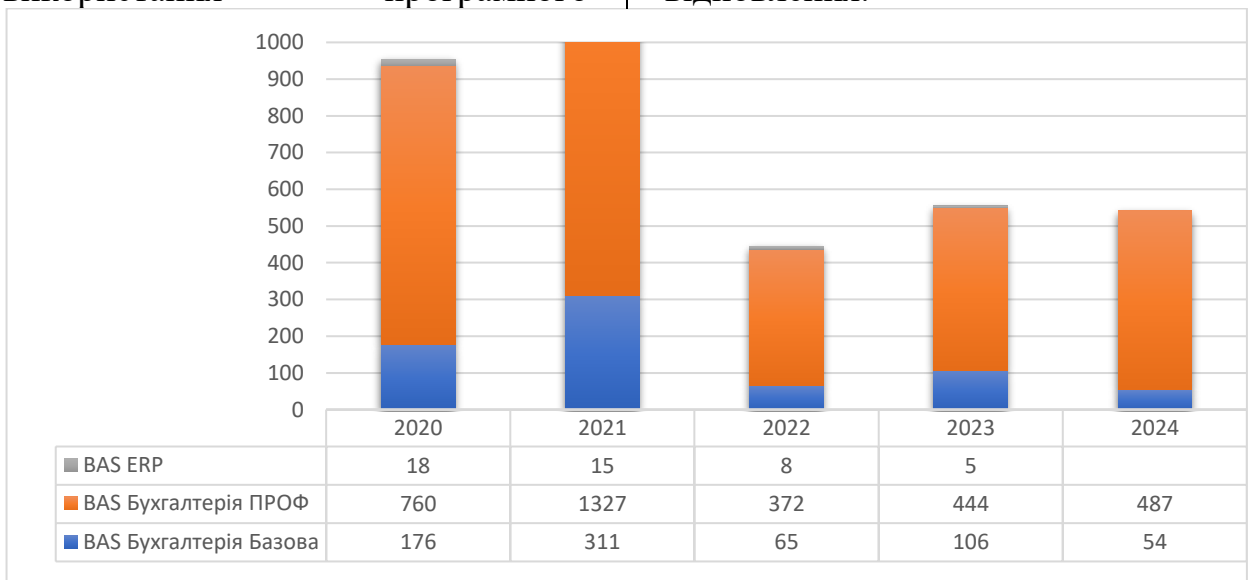

Рис.2. Динаміка кількості успішних впроваджень продуктів ВАС за даними Всеукраїнської Спілки Автоматизаторів Бізнесу

Джерело: сформовано автором на основі [10].

Відтак, українські особливості ведення бізнесу можуть вимагати пошуку альтернативного продукту та заміни монополіста на ринку рішень для ведення обліку та автоматизації бізнесу, таких як ІС та ВАС. [11] За умови неможливості відмовитися від використання існуючих систем, менеджменту слід бути готовим до необхідності трансформації даних і виконання регуляторних вимог.

Відповідно до Плану роботи Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики на період дванадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, передбачено, що в грудні 2024 Верховною Радою України будуть розглядатися Проект Закону від 02.11.2021 р. № 6255 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо впровадження

електронних перевірок (е-аудит)» та Проект Закону від 02.11.2021 р. № 6256 «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». [12] У випадку прийняття таких змін, процедури електронного аудиту стануть реальністю не лише для великих платників податків, але й для більшості представників бізнесу. Крім того, така взаємодія стане регулярною і включатиме щорічне подання та звірку показників бухгалтерської обліку з даними, що містяться в існуючих реєстрах податкових органів. Відтак, якість облікових даних і стандартів, на яких такі дані побудовані, визначатиме якість підготовки податкової звітності, успішність проходження податкових перевірок та своєчасність ідентифікації податкових ризиків менеджментом підприємства [13].

В даному аспекті доцільно звернути увагу, що Наказом Міністерства фінансів України від 27.09.2024 № 474 було затверджено Методологію проведення оцінювання інструментів податкової політики, які призводять до податкових видатків. Така методологія передбачає оцінку розподілу вигод від податкового інструменту за допомогою мікросимуляційних моделей. Йдеться про комп'ютерні моделі, які застосовуються на рівні окремої поведінкової одиниці, такої як індивідуальний платник податків (звичайна фізична особа, найманий працівник, самозайнята особа тощо), юридична особа - платник податків (окреме підприємство, установа,

організація тощо), іноземне підприємство (організація). За допомогою таких моделей імітуються великі репрезентативні сукупності цих низькорівневих суб'єктів для того, щоб зробити висновки, які можуть бути застосовані до більш високих рівнів агрегації, наприклад, до всієї країни. Перш ніж запроваджувати нові податкові інструменти або вносити зміни до існуючих податкових інструментів, на етапі розробки або перегляду текстів законодавчих актів (пропозицій), слід провести прогностичний аналіз на основі всієї наявної інформації, навіть якщо обмеження даних призводить до того, що не всі аспекти цієї моделі можуть бути ретельно досліджені для визначення всіх кількісних характеристик податкового інструменту. [14] Серед іншого, для попередньої оцінки (ex-ante) використовується показник адміністративних витрат та витрат на дотримання законодавства, пов'язаних із впровадженням та функціонуванням податкового інструменту. Зважаючи на широке впровадження інструментів електронного аудиту в Україні та потенційний пошук альтернативного програмного забезпечення для дотримання податкового законодавства, витрати бізнесу можуть бути непропорційно високими, що потребуватиме розширення штату відповідальних фахівців та більш детальної попередньої оцінки ризиків.

Висновки. Впровадження електронного формату взаємодії у сфері оподаткування (від реєстрації до контролю) може зменшити

витрати на контроль за дотриманням податкового законодавства, оскільки бізнесу не потрібно витрачати багато часу на візити до податкових органів або відволікати ресурси на проведення перевірок. Крім того, завдяки обмеженню дискреційних повноважень податкових органів при подачі та перевірці податкової звітності, платники податків будуть захищені від затримок та тиску з боку податкових органів. Електронний формат взаємодії між платниками податків та податковими органами може зменшити ймовірність змови між цими сторонами та обмежити можливості ухилення від сплати податків за рахунок зменшення контактів між ними.

Однак існує ймовірність того, що діджиталізація не принесе

очікуваних переваг або навіть призведе до негативних наслідків. Насамперед, це стосується ситуації, коли звітність третіх осіб або інші засоби перевірки обмежені компетенцією осіб, які беруть участь у її підготовці та перевірці. У розпорядженні податкових органів може опинитися важлива конфіденційна інформація, зібрана під час численних заходів контролю над платниками податків, яку вони можуть використати неналежним чином. З огляду на зростаючу поширеність інструментів електронної взаємодії та їхні неоднозначні потенційні наслідки, важливо провести попереднє моделювання поведінки бізнесу на мікрорівні перед їхнім ширшим впровадженням.

References

- Kucherova, G. (2015). *Aspekty rozvytku podatkovoї svdomosti v seredovyshchi konfliktu interesiv subiektiv opodatkovannia. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(17), 152–157. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i17.37353> [in Ukrainian]
- Tax Administration 2023: *Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies*. OECD Publishing, 2023. Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/900b6382-en>.
- Nose, M. (2023). *Exploring the adoption of selected digital technologies in tax administration*. *IMF Notes*, 2023(008), 1. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400258183.068>
- Okunogbe, O., & Pouliquen, V. (2022). *Technology, Taxation, and Corruption: Evidence from the Introduction of Electronic Tax Filing*. *American Economic Journal Economic Policy*, 14(1), 341–372. DOI: <https://doi.org/10.1257/pol.20200123>
- Tsenov, D. (2023). *Challenges for Finance and Economic Accounting in Conditions of Multiple Crises*. *Jubilee international scientific and practical conference: challenges for finance and economic accounting in conditions of multiple crises*. DOI: <https://doi.org/10.58861/tae.cf.9789542324270>
- Detalnyi tekhnichniy opys elementiv SAF T UA v 2.0. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy. URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/668/791367/Detalniy_tehn_chniy_opis_element_v_SAF_T_UA_v_2_0_.docx
- SAF-T UA v 2.0. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy. URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/668/791367/SAF_T_UA_v_2.0.xsd [in Ukrainian]

- Zaborona IS v Ukraini. Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/innovations/ukrainskiy-biznes-prograe-viynu-rosiyskomu-softu-yaki-shansi-shcho-1s-ta-inshi-programi-zniknut-boday-kolis22032023-12531> [in Ukrainian]
- Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2024 roku «Pro zastosuvannia, skasuvannia ta vnesennia zmin do personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2 veresnia 2024 roku № 601/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6012024-52009> [in Ukrainian]
- Uspishni vprovadzhennia. Spilka avtomatyzatoriv biznesu. URL: <https://unionba.com.ua/configuration> [in Ukrainian]
- Hrybovska, Yu., & Kononenko, Zh. (2023). Zastosuvannia informatsiinykh system v upravlinni pidpriemstvom. *Ekonomika Ta Suspilstvo*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84> [in Ukrainian]
- Plan roboty Komitetu na 12 sesiiu 9 sklykannia. Komitet Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan finansiv, podatkovoi ta mytnoi polityky. URL: <https://komfinbank.rada.gov.ua/uploads/documents/34280.pdf> [in Ukrainian]
- Svitovyi, O., & Chvertko, L. (2024). Optyimizatsiia upravlinskykh rishen u podatkovykh vidnosynakh: novi tekhnolohii ta standarty v oblikovykh protsesakh. *Ekonomichni horyzonty*, (2-3(28)), 198–205. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(28\).2024.310198](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(28).2024.310198) [in Ukrainian]
- Metodolohiia provedennia otsiniuvannia instrumentiv podatkovoi polityky, yaki pryzvodiad do podatkovykh vydatkiv: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy 27 veresnia 2024 roku № 474. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/18000_474_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2.pdf [in Ukrainian]